

Черкас Н.В.

(Львів, Україна)

**СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ БІБЛІЙНИХ ЦИТАТ У РОМАНІ «СИН
РАНКУ» ДЖ.К. ОУТС**

Черкас Н.В. *Стилистические функции библейских цитат в романе «Сын утра» Дж.К. Оутс*

В статье проанализированы стилистические функции библейских цитат в речи и размышлениях персонажей романа «Сын утра», подобранных Дж.К. Оутс с целью отражения ее собственных взглядов на религию и негативного восприятия проповедников как божьих посредников.

Ключевые слова: стилистическая функция, библейская цитата, экспрессивная оценка.

Черкас Н.В. *Стилістичні функції біблійних цитат у романі «Син ранку» Дж.К. Оутс*

В статті проаналізовані стилістичні функції біблійних цитат у мові та роздумах персонажів роману «Син ранку», підібрані Дж.К. Оутс з метою відображення її поглядів на релігію та негативного сприйняття проповідників як божих посередників.

Ключові слова: стилістична функція, біблійна цитата, експресивна оцінка.

Cherkas N.V. *Stylistic Functions of Biblical Quotations in the Novel “Son of the Morning” by J.C. Oates*

The article deals with the stylistic functions of biblical quotations in the speech and reflections of the personages of the novel “Son of the Morning” selected by J.C. Oates for reflecting her religious views and negative perception of ministers as God’s mediators.

Key words: stylistic function, biblical quotation, expressive evaluation.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених дослідженню цитати (В.В.Калугін, В.П.Москвін, Л.П.Терентєва, В.І.Хазан, J.Brady та ін.), поза увагою науковців залишається дослідження стилістичного функціонування біблійних цитат у повоєнних американських романах [1; 3; 4; 5; 6].

Мета даної статті – дослідити стилістичні функції біблійних цитат, уведених в незмінній формі у текст роману «Син ранку» Дж.К. Оутс (J.C. Oates, **“Son of the Morning”** (1978)). Завданням статті є показати як цитати, підібрані письменницею відображають її власний світогляд і сприйняття релігії.

Наведемо визначення простої цитати. У літературознавчому словнику-довіднику подане наступне визначення цитати: “Цитата (нім. Zitat, від лат. cito – наводжу, проголошую) – дослівний уривок з іншого твору, вислів, що наводиться письмово чи усно для підтвердження або заперечення певної думки з дотриманням усіх особливостей чужого висловлення та з посиланням на джерело. Цитовані слова на письмі беруться в лапки, пропуски в цитатах позначаються трьома крапками. Відтворюється цитата здебільшого мовою, якою написано основний текст, а посилання на джерело подається мовою оригіналу... Цитатами можуть бути уривки з текстів, речення чи окремі групи слів, що влітаються в контекст авторського речення. В останньому випадку цитовані слова беруться в лапки. Цитатами можуть бути й афоризми, прислів'я, крилаті слова. Використовуються цитати в епіграфах до творів для підсилення авторської ідеї” [2, с. 735]. За І.Р. Гальперінім, цитата – це повтор виразу або вислову із книги, промови і т. п., вжитий з метою впливу, ілюстрації, доказу, чи з метою закладення основи для подальших роздумів [7, с. 183].

Повторюючи вислів у новому оточенні, автор надає йому тієї важливості, якої він міг не мати у контексті першоджерела. Цитата обов'язково набуває узагальнення у подальшому вживанні у нових контекстах. Переважно цитати супроводжуються посиланнями на автора їхнього джерела. Посилання здійснюється у тексті або у примітках до тексту. Отже, цитата – відлуння чийогось висловлювання.

Головного героя роману “Син ранку”, Натанаеля, що був сліпо відданим Богові, Дж.К. Оутс порівнює із царем Давидом, який оспівав велич Бога у псалмах. Слова із 63 псалму подані без змін у тексті роману в авторській мові: “He [Nathan. – N.Ch.] sings praises still. Like David in the wilderness of Judah: *O God, thou art my God; early will I seek thee: my soul thirsteth for thee, my flesh longeth for thee in a dry and thirsty land, where no water is; to see thy power and thy glory, so as I have seen thee... Thus will I bless thee while I live: I will lift up my hands in thy name*” [10, с. 65] (Psalm, 63:1–4).

Цитата супроводиться образним порівнянням *like David in the wilderness of Judah*, що містить алюзивний антропонім *David*, та служить для підтримки головної теми твору – засудження і викриття релігійного фанатизму Натанаеля Вікері. У самій цитаті ми спостерігаємо паралельні конструкції *my soul thirsteth for thee* та *my flesh longeth for thee; thus will I bless thee, I will lift up my hands in thy name*, синонімічні повтори *thirsteth, longeth* та *dry, thirsty*, епіфоричний повтор лексеми *God*, що надають їй експресивності і ритмічності. У тексті роману наведена обширна цитата служить для вираження експресивної оцінки автором релігійної ревності головного персонажа.

Від самого моменту, коли Натанаель відчув присутність Бога, він уявив, що Бог став батьком, якого у нього не було. Як і біблійний персонаж, цар Давид, протагоніст ніколи не сумнівався у всемогутності і величі Бога, але віра його доходила до фанатизму, з яким не сумісні доброта та вміння прощати.

Для Ельзи, матері Натанаеля, згвалтування якої стало причиною його появи на світ, Бог у своїй справедливості видавався жорстоким: “The first time she had met with Reverend Sisley, not long after the rape, he had acted strange with her, he’d fumbled through his Bible and avoided her eye and read passages to her she couldn’t follow, or didn’t care to follow, something about Eve and the First sin and woman’s suffering and the serpent in the Garden and the apple and angels with swords and God’s righteousness, and she had stopped listening, and found it hard to make herself listen ever again. ...*I will greatly multiply thy sorrow and thy*

conception; in sorrow thou shalt bring forth children; and thy desire shall be to thy husband, and he shall rule over thee" [10, с. 83] (Genesis, 3:16). Такими словами були покарані Адам і Єва.

Введення цитати супроводиться епіфоричним повтором лексеми *follow* в підрядному означальному реченні *she couldn't follow or didn't care to follow*. Цитата виражена одним реченням у тексті роману, і приводить нас до висновку, що незаконнонароджений Натанаель повинен був спокутувати гріх матері, у якому не було її провини. Таким чином передано авторську оцінку становища Ельзи.

Наступна біблійна цитата двічі повторюється у тексті роману і у першому випадку вживається в авторській мові для посилення думки та супроводжується такими засобами вираження експресивності: епітетами *chanting* (чаруючий) *truncheon-hard* (важкий, як кийок) до слова *certainty* (певність), лексемним повтором *jumble* (плутанина, безладдя) і лексемою *craziness* (безглуздя): "A voice had rung out not long ago, filling the church with its certainty, its chanting truncheon-hard certainty, and Elsa had half-listened, and half-comprehended, and now the words ran through her in a furious jumble and she wanted to laugh at their craziness: *And if thine eye offend thee, pluck it out, and cast it from thee: it is better for thee to enter into life with one eye, rather than having two eyes to be cast into hell... Words, words! Such a jumble!*" [10, с. 85] (Matthew, 5:29; 18:9; Mark, 9:47). У тексті цитати знаходимо антитезні протиставлення *to enter – to be cast into*, *one eye – two eyes* та двократний повтор лексеми *cast*, які надають експресивності реченню, виражаючи нетерпиме ставлення Бога до грішників.

Вдруге повторюючи згадане вище речення як складову частину цитованого уривку біблійного тексту: "Nathan must be punished, he must be broken and humiliated publicly, for he had embarked upon a public career, and must now be placated. *Woe unto the world because of offences! For it must ... be that offences come, but woe to that man by whom the offence cometh! Wherefore if thy hand or thy foot offend thee, cut them off, and cast them from thee: it is better for thee*

to enter into life halt or maimed, rather than having two hands or two feet to be cast into everlasting fire. And if thine eye offend thee, pluck it out, and cast from thee: it is better for thee to enter into life with one eye, rather than having two eyes to be cast into hell fire...”, автор супроводить введення цитати паралельними конструкціями *must be punished* та *must be broken and humiliated* та антитезою *punished, broken, humiliated – placated*, що акцентує авторську думку.

Цитата Дж.К. Оутс служить для посилення напруги, що виникла внаслідок фанатичної віри Натанаеля, тим самим застерігаючи читача перед вчинком протагоніста [10, с. 257] (Mathew, 5:29; 18:9; Mark, 9:17). Експресивності реченню надає антитезне протиставлення *to enter into life* та *to be cast into hell fire, halt, maimed – having two hands and two feet* у порівнянні вираженому конструкцією *it is better... rather than...*, двократний повтор лексеми *woe*, п'ятикратний повтор лексеми *offend* (дієслова) та *offence* (іменника), епіфоричний повтор лексеми *come*, анафоричний повтор сполучника *and*, синонімічний повтор лексем *halt, maimed*.

Уперше ці слова згадуються у ситуації, коли Ельза їх почула у церкві і хотіла сміятися над їх безглуздям. Вдруге вони згадуються у авторській оповіді про вчинок Натана, який сприйняв слова Ісуса Христа дослівно і встромив собі ніж у ліве око через те, що звинуватив себе у хтивості.

Вжита у різних обставинах, дана цитата по-різному сприймається двома дорослими людьми. Наскільки Ельзі вона видається безглуздою, настільки буквально її тлумачить Натанаель, підтверджуючи слова божевільним вчинком, на який міг бути здатним тільки засліплений догматичною вірою фанат. Цією цитатою автор характеризує проповідника Вікері як людину обмежену, не схильну мислити самостійно і реально сприймати світ. Дана біблійна цитата створює особливу ауру у тексті роману. Вона відлунням пронизує весь художній твір, підкреслюючи фанатизм головного героя і сприяє створенню підтексту.

В уста малого Натанаеля Вікері письменниця вкладає таку біблійну цитату: ““Jesus rose on the first day of the week”, he [Nathan] said softly, eagerly, “and after that he appeared in another form, and... and... *Go ye into all the world, and preach the gospel to every creature. He that believeth and is baptized shall be saved; but he that believeth not shall be damned. And these signs shall follow them that believe; In my name shall they cast out devils; they shall speak with new tongues; They shall take up serpents; and if they drink any deadly thing, it shall not hurt them; they shall lay hands on the sick, and they shall recover...*” [10, с. 106] (Mark, 8:34).

Ці слова з погрозами до тих, хто не буде слухати послідовників Ісуса Христа, впливали на хлопця і виховували його в страху перед Божим покаранням. У них міститься антитеза *believeth – believeth not, saved – damned*, яка надає їм експресивної виразності. Наступна цитата, вжита у прямій мові, підтверджує це почуття страху: “Christ cried in a ringing, terrible voice, holding Nathan high above the multitude so that all could see: “*Verily I say unto you, Except ye be converted, and become as little children, ye shall not enter into the kingdom of heaven...*” [10, с. 124] (Matthew, 18:3). Натанові видавалось, що Ісус Христос кричав на нього. Голос Ісуса Христа визначається прикметниками з негативною конотацією *ringing, terrible*. У самій цитаті міститься погроза не потрапити до Небесного Царства тим, хто не прийме віри в Ісуса. Цитата виконує характеризуючу функцію, сприяє вираженню почуття страху Натана, яке він відчував перед Ісусом Христом.

Фанатичність і буквально сприйняття Натанаелем Вікері біблійних рядків засвідчує біблійна цитата, введена у пряму мову протагоніста і представлена одним реченням: “I’ve heard Jesus’s voice”, Nathan said. “Over and over again the same words. *If thou wilt be perfect, go and sell that thou hast, and give to the poor, and thou shalt have treasure in heaven: and come and follow me*” [10, с. 136] (Matthew, 19:21). Саме таку пораду дав Ісус молодому чоловікові, який хотів заслужити вічне життя. Шестикратний повтор сполучника *and* перед

однорідними присудками, що відтворює мову Біблії, у сучасному тексті разом із синонімічним повтором лексем *to go, to come, to follow* сприймається як щось чуже.

Із роману Дж.К. Оутс ми дізнаємося, що після смерті дідуся Натан із бабусяю віддали свій будинок бідній родині. Наведена цитата характеризує хлопця як цілковито відданого Богові та позбавленого образного мислення, притаманного дітям.

У прямій мові Натанаеля вжита наступна цитата, виражена одним реченням: “Nathan drew his shoulders up even higher. In a rather cold, reedy voice he said: “*Kiss the Son, lest he be angry, and ye perish... when his wrath is kindled but a little*” [10, с. 138] (Psalm, 2:12). Вона змальовує протагоністового Бога як жорстокого у своєму гніві і побудована на антитезі *to be angry – to be kindled*. Ісус Христос тут названий Божим Сином (*the Son*). Жорстокість відчувається навіть у голосі Натанаеля, і передається епітетами *cold* (холодний, байдужий) та *reedy* (пронизливий) до лексеми *voice* (голос). Ця цитата підсилює почуття благоговійного страху головного героя перед Ісусом Христом.

В авторській мові вжита біблійна цитата, виражена реченням: “His [Christ’s] radiant face grew more powerful, so that Nathan could hardly bear to look. *Thou Jesus, Lamb of God, which taketh away the sins of the world!* But this was not the gentle Christ Who had appeared at Nathan’s bedside years ago; this was a Christ blazing with light, holding a sword aloft, His hair and beard darkly gleaming, His eyes glaring” [10, с. 140] (John, 1:29), у якій Ісус Христос характеризується як агнець божий, страждалець, що спокутував гріхи усього людства.

У видінні Натанаеля ми спостерігаємо різку зміну традиційного образу Ісуса. Епітет *radiant* (променистий) до слова *face* та дієприкметникові звороти *blazing* (яскраво палаючий) *with light, holding a sword aloft, His hair and beard darkly gleaming* (похмуро освітлені), *His eyes glaring* (що люто дивилися) допомагають створити в уяві образ грізного, розлюченого Ісуса з піднятим

мечем. Вживання неозначеного артикля *a* перед *Christ* надає антропоніму *Christ* значення одиничності – “бог Натанаеля”.

Протиставлення біблійного традиційного образу страждальця Ісуса, яким його описано у цитаті, і лютого бога, створеного уявою Натанаеля, рабом якого він поступово ставав, веде читача до розуміння того, що Натанаель сам собі створював ідола, який постійно вимагав від нього чергової жертви. Таким чином цитата внаслідок зіставлення інформації, отриманої з першоджерела та контексту роману, сприяє появі підтексту, що декодує мотиви поведінки персонажа.

Тепер розглянемо, яким постає образ Ісуса Христа у роздумах лікаря Тадеуша Вікері, дідуся Натанаеля з атеїстичними переконаннями. У внутрішній мові Тадеуша біблійна цитата: “And again: *He that is not with me is against me.* Terrifying the multitudes with His threats of hellfire and endless agony, preaching an idiotic, blatantly untrue dogma that intention and act are equal, and involve equal responsibility...” [10, с. 150] (Luke, 11:23), яка введена без зміни форми і побудована на антитезі *not with me – against me*, засвідчує те, що хоче він саме побачити для підтвердження своїх поглядів: нетерпимість Ісуса Христа до противників віри у нього. Пейоративні епітети *idiotic* (безглузда), *blatantly untrue* (явно фальшива) до лексеми догма (*dogma*), за якою можна намір розглядати як рівноцінний вчинку, вжиті поруч із біблійною цитатою, сприяють передачі негативної оцінки Христового вчення дідусем Тадеушем, що намагався зрозуміти поведінку свого онука.

На думку лікаря: “The Gospel according to St. Matthew presented a self-righteous, intolerant, wildly egotistical and even megalomaniacal personality – Jesus of Nazareth who confuses and bribes common people with miracles, who brags that *He has not come to bring peace but a sword*” [10, с. 149] (Matthew, 10:34).

Усі прикметники, вжиті у даному уривку: *self-righteous* (самовпевнений), *intolerant* (нетерпимий), *egotistical* (егоїстичний), *megalomaniacal* (одержимий манією величності), мають негативну конотацію, а дієслово *to brag*

(вихвалятися) разом із біблійною цитатою, вирваною з біблійного контексту: “*I have not come to bring peace but a sword*”, сприяють його негативному сприйняттю образу Ісуса Христа.

У роздумах Тадеуша Вікері нестриманість Ісуса Христа підтверджується притчею про прокляття фігового дерева: “...Jesus of Nazareth taught that *one should forgive one’s enemies while fully intending not to forgive his: for his enemies were to suffer horribly. Childish and unjust, whimsical, rather savage; a truly impulsive personality that did not hesitate to curse a fig tree because it had no fruit for him when he happened to be hungry, thereby causing the fig tree to wither and his disciples to marvel at his powers; the petty hero of a host of absurd miracle tales...*” [10, с. 150] (Matthew, 21:18–27).

Усі прикметники *childish* (інфантильний), *unjust* (несправедливий), *whimsical* (капризний), *savage* (немилосердний), *impulsive* (імпульсивний) мають негативну конотацію. Оксюморонне словосполучення *petty hero* та антитеза *to forgive – not to forgive* передають зневагу і відразливе ставлення лікаря Вікері до жорстокого Бога. Адже саме цей Бог в образі Ісуса Христа відібрав у Тадеуша внука.

До внутрішньої мови лікаря входить ще одна біблійна цитата, що складається із двох речень: “That Thaddeus Vickery at the age of fifty-six should at last see... should at last penetrate the mystery of the loving Saviour. *For I am come to set a man at variance against his father, and daughter against her mother, and a daughter-in-law against her mother-in-law. And man’s foes shall be they of his own household*” [10, с. 151] (Matthew, 10:35), яка характеризує Ісуса Христа як егоїстичного Божого сина, що вимагав виключної любові до себе. Введення цитати супроводиться повтором синонімічних конструкцій *should at last see* та *should at last penetrate* та епітету *loving* (люблячий) до лексеми *Saviour* (Спаситель), що заміняє ім’я Ісуса Христа у контексті роману. Емоційної експресії цитаті надає повтор синонімічних конструкцій *to set a man at variance against his father, and daughter against her mother, and a daughter-in-law against*

her mother-in-law. Із вищенаведених слів Ісус постає як несамовитий себелюб і розлучник, а не спаситель. Протиставлення змісту цитати із словосполученням *loving Saviour* акцентує вираження поглядів Тадеуша Вікері.

Цитати у згаданих контекстах вводяться у роман з метою експресивності відтворення двох світоглядів, двох позицій сприйняття християнських догм: позиції ревного служителя Натанаеля та позиції атеїста Тадеуша, який намагався збагнути розумом основні положення християнського вчення. У роздумах Тадеуша цитати, вирвані з біблійного контексту таким чином, що підтверджують його погляди. Введення цитат супроводиться здебільшого вживанням такого лексичного засобу: епітет, та лексико-синтаксичних: повтор, антитеза.

Аналіз біблійних цитат стверджує, що вони підібрані письменницею таким чином, що відображають її погляд на релігію, її негативне сприйняття проповідників як Божих посередників. Згідно з думками американського критика Грега Джонсона, які він висловив у книзі “Невидимий письменник” (“Invisible Writer”, 1999), Дж.К. Оутс дивували такі риси Ісуса Христа, як нетерпимість, жорстока несправедливість та нестриманість, які не повинні бути притаманними Божому Синові [9]. Ними письменниця наділила головного персонажа, Натанаеля Вікері. А, зобразивши проповідника палким послідовником Ісуса Христа, який дослівно трактував і сприймав усе, що написано в Біблії, Дж.К. Оутс тим самим виявила своє розуміння релігії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калугин В.В. Библиейские цитаты в связи с вопросом атрибуции древнерусского перевода // Славяноведение. – 2003 – № 2 – С. 36 – 49
2. Літературознавчий словник-довідник / Під ред. Р.Т. Гром’яка, Ю.І. Коваліва та ін. – Київ: Академія, 1997. – 752 с.
3. Москвин В.П. Цитирование, аппликация, парафраз: к разграничению понятий // Филологические науки. – 2002. – № 1. – С. 63 – 70

4. Терентьева Л.П. Цитата и фразеологизм в условиях контекста // Фразеология и контекст. – Москва: МГПИИЯ им. М.Тореза. – 1982. – Вып. 198. – С. 176 – 192
5. Хазан В.И. Библейские цитаты и реминисценции в поэзии С.А. Есенина // Филологические науки. – 1990. – № 6. – С. 3–10
6. Bray J. Embedded Quotations in Eighteenth-century Fiction // Journal of Literary Semantics. – 2002. – Vol. 31. – N 1. – P. 61 – 75
7. Galperin I.R. Stylistics. – Moscow: Higher School Publishers, 1977. – 372 p.
8. Holy Bible. New Revised Standard Version Containing Old and New Testaments. – Grand Rapids (Michigan): Zondervan Bible Publishers, 1990. – 1412 p.
9. Johnson G. Invisible Writer. – Harmondsworth, Middlesex: A Plume Book, 1999. – 492 p.
10. Oates J.C. Son of the Morning. – New York: Fawcet Crest, 1978. – 412 p.